

Blir världen fortfarande bättre?

Svenska Dagbladet den 31 augusti 2024

Blir världen fortfarande bättre? Frågan kan verka konstig i en tid då det mesta tycks gå åt pipsvängen, men den är värd att tas på allvar.

Böcker om att det går utför med samhället och mänskligheten har alltid kommit i en strid ström. Men 2010-talet var ett bra decennium för en betydligt mindre genre: böcker om att världen blir bättre. 2010 kom den brittiske biologen och vetenskapsjournalisten Matt Ridleys bok "The rational optimist: How prosperity evolves". Den svenske författaren och liberale samhällsdebattören Johan Norberg gav 2016 ut "Progress: Ten reasons to look forward to the future" (översatt till svenska som "Framsteg" året därpå). Mest känd är kanske "Factfulness. Tio knep som hjälper dig att förstå världen" (på engelska med undertiteln "Ten reasons we're wrong about the world – and why things are better than you think"), av läkaren och folkhälsoprofessorn Hans Rosling, postumt utgiven 2018 tillsammans med sonen Ola Rosling och Anna Rosling Rönnlund.

Böckerna har alla ett empiriskt anslag. "A tornado of evidence" lyder exempelvis tidskriften The Economists omdöme om Norbergs "Progress". Ytterst är det naturligtvis en normativ fråga huruvida världen blir bättre, men de indikatorer som lyfts fram är i regel okontroversiella. Få finner det problematiskt att fattigdom minskar samtidigt som fred, tolerans och demokrati ökar. Statistiken kommer påfallande ofta från olika FN-organisationer. Det betyder inte att det saknas mätfel, men det är i grunden samma statistik som utvecklingsforskare över hela världen använder.

En annan gemensam nämnare för böckerna om hur världen blir bättre är att deras författare arbetar i uppförsbacke och har avfärdats som naiva. Det är svårt att förändra människors världsbild, och de flesta är instinktivt pessimistiska om världens utveckling. I Roslings bok är frustrationen särskilt tydlig. Trots pedagogiska datavisualiseringar och Youtube-föreläsningar sedda av miljoner mötte Rosling ofta okunnighet och slentrianmässiga hållningar även bland högutbildade som dagligen arbetade med global utveckling.

Medan Ridley och Norberg är uttalade marknadsliberaler, sade sig Rosling bara förmedla fakta. Han protesterade till och med mot etiketten optimist: "Man är väl inte optimist bara för att man vet att barnadödligheten de sista årtiondena sjunkit snabbare i Bangladesh, Egypten och Brasilien än den någonsin gjort i Sverige. Man är enbart kunnig", röt han i en DN-intervju 2010.

Roslings opolitiska ansats gjorde honom svår att avfärda. Men intressant nog kan den också ha bidragit till att det blev svårare för många att ta till sig hans budskap. Forskning tyder nämligen på att människor som ska förmås att byta åsikt i viktiga frågor kräver mer än fakta som visar att de har fel. Det behövs också en begriplig förklaring till varför saker och ting förhåller sig annorlunda än de trodde. Det må

vara lätt att med statistik visa att världen blir bättre, men det är svårare att övertygande förklara varför så är fallet.

Till skillnad från Rosling har Ridley och Norberg i flera böcker presenterat ett sammanhållet narrativ kring vad den positiva utvecklingen beror på: fria marknader och skapande individer. Om en kritisk läsare kan finna Rosling rabblande, kan Norberg och Ridley anklagas för att predika. Men vem skulle inte predika som upptäckt att världen blir bättre och dessutom tror sig veta vad det beror på?

Som förklaringar till mänsklighetens framsteg räcker marknadsekonomi, ekonomisk frihet och teknisk utveckling långt. Men det finns mönster som avviker från den världsbilden. Välmående länder med hög ekonomisk frihet tenderar att också ha höga skatter och stor välfärdsstat. Och teknisk utveckling som förklaring till att världen blir bättre väcker omedelbart frågor om var den tekniska utvecklingen kommer från och vad som gör att tekniken används i goda syften.

Den som bortser från huruvida världen som helhet blir bättre eller sämre kan läsa många intressanta böcker om vad som avgör om länder och samhällen blir framgångsrika. "The secret of our success" av ekonomantropologen Joseph Heinrich (2015) och "The cultural animal: Human nature, meaning, and social life" av socialpsykologen Roy Baumeister (2005) är två utmärkta exempel, liksom en av Norbergs senare böcker: "Open: The story of human progress" som kom 2020 (på svenska samma år som "Öppen/Sluten").

Verk som dessa har ambitionen att hitta en eller några enstaka faktorer som förklarar mänskligt välstånd. Överambitiöst säger många, men likväl finns en gemensam nämnare: människans dominans på planeten beror på en enastående förmåga att samarbeta. Mänskliga samhällen lyckas bättre när det finns institutioner som främjar samarbete.

Förklaringen är fullt förenlig med Norbergs och Ridleys marknadsvänlighet: den arbetsdelning som växer fram i marknadsekonomin kan med fördel förstås som en form av samarbete. Men även demokratin, rättsstaten och välfärdsstaten är institutioner som på olika sätt främjar samarbete och därmed välståndsskapande.

Kanske skulle det vara lättare att få gehör för idén om att världen blir bättre om utvecklingen förklaras som resultatet av mänskligt samarbete. Ett större problem är förmodligen att världens utveckling de senaste åren har gjort att tesen om att världen blir bättre ter sig daterad, för att inte säga världsfrånvänd. En global viruspandemi, fortsatt global uppvärmning, flera krigsutbrott, inflationens återkomst och ett antal val med populistiska framgångar runtom i världen har skapat en domedagskänsla i nyhetsrapporteringen. Men är det något vi har lärt oss av Hans Rosling är det att känslor ofta motsägs av fakta. I de flesta fall finns det nu ytterligare tio års data för de mått och indikatorer som Ridley, Norberg och Rosling lyfte fram. Vad ser vi om tidsserierna förlängs?

Flera mått fortsätter att förbättras i stabil takt. Andelen av jordens befolkning med tillgång till dricksvatten ökar, från 66 procent 2010 till 73 procent 2022.

Läskunnigheten likaså, 2022 var den högre än någonsin: 87 procent. För män är siffran ännu högre, men könsklyftan minskar med tiden. Spädbarnsdödligheten fortsätter att falla.

Kurvan som visar global förväntad livslängd vid födseln för jordens befolkning är fascinerande i sin enkelhet. Den har ökat från 47 år 1950 till 73 år 2023. Ökningen är påfallande stabil men det syns två hack i kurvan, det ena större än det andra. Gör en paus i läsningen och testa dig själv: vilka två händelser efter 1950 har orsakat markanta men tillfälliga fall i den genomsnittliga livslängden på jorden?

Det senaste hacket var 2020 och orsakades av coronapandemin. Det andra hacket är större och syns 1960 då Mao orsakade massvält i Kina genom att socialisera jordbruket. I övrigt gäller att människor dör vid allt högre åldrar och nyfödda jordbor förväntas leva allt längre.

Förväntad livslängd är inte den enda indikatorn som tog stryk under pandemin för att sedan återhämta sig. Andelen av jordens befolkning som lever i absolut fattigdom föll fram till 2020 då den ökade markant. Men mellan 2021 och 2024 föll den tillbaka. Den senaste uppdateringen kom i våras och visade att fattigdomen minskar oavsett om fattigdomsgränsen dras vid två, fyra eller sju dollar om dagen.

Världsbanken rapporterar även världens samlade BNP per capita, rensad för inflationen. Denna "bruttoplanetprodukt" föll 2020, men hämtade sig snabbt och var 2023 den högsta någonsin. Mer glädjande är att allt fler länder numera klarar av att kombinera växande BNP med minskande koldioxidutsläpp, även när import och export beaktas.

Trenden mot ökande intelligens tycks hålla i sig, till stor del för att bättre kost främjar hjärnans utveckling. Antalet mord per capita fortsätter att minska, både i Europa och globalt. Årliga dödsfall i naturkatastrofer faller fortfarande. Trenden att allt fler länder förbjuder etnisk diskriminering i arbetslivet håller i sig. I ett läge när många suckar över utvecklingen i USA kan det vara intressant att veta att andelen amerikaner som accepterar äktenskap mellan vita och färgade har ökat oavbrutet sedan mätningarna startade 1958. 2021 var siffran den högsta någonsin: 94 procent.

Många blir skeptiska och irriterade när statistik om att världen blir bättre radas upp på detta vis. Vad säger siffrorna egentligen? Har indikatorerna valts ut för att passa ett visst narrativ, samtidigt som annan statistik utvecklas betydligt mer problematiskt? För den läsare som känner sig träffad har jag ett lugnande budskap: flera kurvor som pekade åt rätt håll för ett eller två decennier sedan har stagnerat. I flera avseende går det numera utför med världen. Känns det bättre?

Genomgången ovan är en delmängd av indikatorer som jag valde ut 2017, när jag sammanfattade budskapet från Ridley, Norberg och Rosling i boken "Två filter.

Varför du har fel om nästan allt, men ändå inte vill ändra dig". 19 punkter blev det, och så långt dataserierna då räckte var alla på väg åt rätt håll. Nu är det annorlunda.

Förekomsten av undernäring ökade under pandemin, och där syns ännu ingen minskning i data. Förekomsten av barnarbete har slutat att falla, och antalet väpnade konflikter i världen har ökat de senaste tio åren. Fler konflikter betyder inte nödvändigtvis fler döda, men 2022 var tyvärr det dödligaste året sedan 1980-talet. När data från 2023 och 2024 adderas kommer det sannolikt inte att se bättre ut.

Nedslående är även att andelen människor som lever i demokrati är i fallande trend, och även om fler länder lyckas öka BNP utan att släppa ut mer koldioxidutsläpp, går både total koldioxidhalt och global medeltemperatur åt fel håll.

Världen blir fortfarande rikare och friskare, men den blir också varmare, mer våldsam och mindre demokratisk. Det tråkiga med detta är att om våld och diktatur sprider sig, hotas de institutioner som främjar mänskligt samarbete. Då kommer ännu fler välståndskurvor att vända nedåt. 2020-talet blir nog ett sämre decennium för genren böcker om att världen blir bättre.

Andreas Bergh